

SZÉPIRODALMI SZEMLE

NÉGY ERDÉLYI MAGYAR POÉTA

1. *Olosz Lajos*, Gladiátorarc. H. n. (Kolozsvár) 1923., 132 l., Minerva kiadása (40. L.) — 2. *Finta Gerő*, A fák. H. n. (Székelyudvarhely) 1923., 75 l. A szerző kiadása. Globus nyomda (35. L.) — 3. *Walter Gyula*, A vágyaim. Versek. H. n. (Székelyudvarhely) 1923., 94 l., A szerző kiadása. Globus könyvnyomda. (25. L.) — *Szabó Jenő*: Virágok a Golgotáról. Versek. (1918—1923.) Szerző sajátja. Târgul-Sacuesc—Kézdivásárhely 1923., 130 l., Kézdivásárhelyi könyvnyomda rt. (40.—Lef.)

E sorok írója úgy érzi, hogy a művészi értékelés sokkal szubjektivebb, bizonytalanabb, hogy úgy mondjam: líraibb funkció, mint ahogy sokan gondolják. Ez az érzésem arra indít, hogy ítéletmondásaimban ne lépjek fel döntő, végleges, kökemény igényekkel; hogy meghagyjam mindenkinek a maga ideáljait s befolyásolni inkább csak megvilágítás által igyekezzem. Éreztetni szeretném, hogy soraim mögött nem objektív valóságok rendületlen világa s nem azonos izlésű töregek masszív lelki megnyilvánulása áll, csupán egy vívódó, eszmélő, látó, kételkedő, s kegyelemből pillanatokra megvilágosodó emberi szív. Ha ilyen módon néha önkéntelenül szembekerülnék a szigorú szakszerűség és objektivitás kívánalmával, amely e folyóirat homlokára íródott, úgy elnézését kérem azoknak, akik engem e munkára meghívni szívesek voltak. S még egy kijelentéssel tartozom megbízóimnak s e folyóirat olvasóinak: Amilyen köteles tisztelettel viseltetem a tisztas hagyományok iránt, épp olyan tisztelettel vagyok azon modernséggel szemben, mely nem pusztá jelszó, hanem mélységesen új élménye egy új világ új emberének s amely kegyetlen viadalban a világgal és önmagával, keresi az örök művészi tartalmak új, különös kifejező eszközeit. Ma már nem lehet embereket és írásokat azzal elintézni, hogy „a modernek“, vagy „a nyugatosok“. Hanem meg kell vizsgálni mindenkit egyéni mivolta, sajátos lelki alkata szerint, elmélyedni-akarással, a jó és nem a rossz megtalálására elkészített lélekkel; belepillantva a kor lelkébe, magunk lelkébe, bűnök és erények, szükségszerűség és lehető-

ség szövedékébe. Viszont — soha sem szabad szem elől téveszteni azt, hogy minden igazi művészet végső alapjában idealizmus, mert tendenciája: a léleknek asylumot készíteni — az életen kívül.

Ilyen szempontokkal fogok hozzá feladatomhoz, az erdélyi magyar lírai termés időkénti ismertetéséhez. Akármilyen véleménye legyen is valakinek az önálló erdélyi magyar irodalom lírai termésének értékéről, egyet el kell ismernie: ezen a téren mutatkozik itt a legintenzívebb élet, a tehetségeknek hosszú, színes skálája, sokféleség, gazdagság, virágzás. Különböző választási lehetőségek, különböző izlések számára. Tartalmi és formai adottságok, amelyek közül ki-ki szívére ölelheti a neki legmegfelelőbbet. Ezuttal célozom a négy legutolsó, Erdélyben megjelent, magyar verseskönyv rövid jellemzése. E kötetek szerzői: Olosz Lajos, Walter Gyula, Finta Gerő és Szabó Jenő. Valamennyi komoly érték és irodalmunknak jelentős gazdagodása.

E négy költői arc közül a legmarkánsabb s a többitől legelütőbb Olosz Lajos „Gladiátor-arc”-a. Kevés címet éreztem úgy hozzásimulni a verseskönyv tartalmához, mint ezt. Olosz Lajos a mai kor tipikus szellemi harcosa. Lelki gladiátor, aki tusakodik az étellel, önmagával, külső és belső problémák özönével. Meghasonlást ábrázol, de rendet teremteni akaró rettetetes erőfeszítést is. Aki idilli hangulatokat, kedves dalokat, komplikáltság nélküli érzések tükröződését várja csupán a poézistól, az értetlenül vissza fog hőkölni e versek elől. De aki végigment a belső ellentmondások tragikus állomásain, amelyek elé e borzalmas korszak az emberi lelket állította, aki nem kényelmesen szerezte, vagy épen örökbe kapta a maga mindenre felelni tudó hitét, hanem megvívott érte, az Olosz Lajost érteni és szeretni fogja, ha nem is fenntartás nélkül. Az nem fog idegenkedni versformáinak sajátságos, kötetlen dübörgésétől sem, mint attól sem, hogy inkább plasztikai és festői, sem mint zenei bonyomást hagynak az olvasóban. — Vajda János és Ady Endre gyilkos tépelődéseinek örököse ő, anélkül, hogy bármelyiknek is hatása alatt állana. Rövid pihenése csak a természet s a művészet szépségében van.

Walter Gyula és Finta Gerő közelebb állnak egymáshoz, mint akár Oloszhoz, akár Szabó Jenőhöz. Közös vonásuk, hogy lírájuk, bár egészen a mai élet atmoszférájában fejlődött ki s annak kifejező eszközeivel él, nem annyira gondolati, nem oly

tépelődő s nem oly sötét, mint az Oloszé. Melegebbek, de nem oly mélyek. Walter gazdagabb, több húron játszik, mint társa, Finta gazdaságosabb, egyenletesebb erejű és fegyelmezettebb Walternél. Mindkettőjük verselési technikája könnyed, biztos, harmónikus. Finta gyakran fejezi ki magát szonettben s ez a műforma szépen símul mondanivalójához.

Szabó Jenő Oloszszal szemben a másik végponton áll, de mindhárom társától elválasztja az, hogy lirája alaphangjával még a mult századvég poézisében gyökerezik. Ez is kell, ez is jó. A közönségnek is van még széles rétege, amely mindennek dacára, szintén ott maradt, hangban, izlésben, gondolatvilág tekintetében. Kell, hogy legyen költője ennek a rétegnek is. Ha Szabó Jenő **csak** ez volna, akkor is megbecsüléssel kellene szólnunk róla. De ő több ennél. Ő mai élményeink közül a legdöbbenetesebbeket tette magáévá: a közösség sorsára vonatkozókat. És mert modern volt az élménye, s mert Szabó Jenő mély vénájú poéta, valamiképen át kellett hangolnia kifejező eszközeit is mai élményeinek megfelelőbben. Így keletkeztek a *repatriálás* különös magyar szomorúságából fakadó, szebbnél-szebb versei.

Reményik Sándor.

NYIRŐ JÓZSEF MINT NOVELLAIRÓ ÉS „RAPSONNÉ RÓZSÁJA.”

Az „Ellenzék” pályadíjat tüzött ki erdélyi történeti tárgyú novellára. A verseny eredménnyel zárult. Az első díjat Nyirő József nyerte „Rapsonné rózsája”, a második díjat Gyallai Domokos nyerte „Folt a családfán”, a harmadik díjat Kacsó Sándor nyerte „Akik a sötétben is látni akarnak” c. novellájával. Indig Ottó („Tűz a Monostoron”), Sebesi Samu („A Mester”) és Antal Áron („A jengiszlavai fogoly”) novellái dicséretben részesültek.

Mi a legmelegebben üdvözöljük az „Ellenzék”-et azért, hogy a romániai magyar szépirodalomnak fejlődését pályadíjak kitűzésével is igyekszik elősegíteni. Szerettük volna azonban, hogy a díjakat ne csak egyszerűen odaítélje, hanem a bírálóbizottságnak részletesen kidolgozott véleményét is hozza nyilvánosságra. A tárgyilagos és részletes kritika az írókra nézve bizonyára ért volna annyit, mint maga a jutalomdíj; a közönség pedig belőle tájékozódni tudott volna a pályanyertes műveknek igazi értéke felől. Mert — mindannak ellenére, hogy

íróinkról is, meg az olvasóközönségről is a legjobb vélemény-nyel vagyunk — nyíltan meg kell mondanunk, hogy megfelelő kritika hiányában íróink nem igen ismerik tehetségüknek és képességeiknek határait, annál kevésbé hibáikat. A közönség pedig nyilvánosan megokolt szakszerű vélemény hiányában teljesen ki van szolgáltatva a ma nagyon divatos „szubjektív kritika” szeszélyeinek.

Az alábbiakban az 5000 lej első díjat nyert novelláról mondjuk el véleményünket annak előrebocsátása mellett, hogy mi nem voltunk tagjai az „Ellenzék” bírálóbizottságának s ennélfogva nem tudhatjuk, hogy vajjon a bizottság valóban a legjobb novellát jutalmazta-e meg.

„*Rapsonné rózsája*”. A bíráló-bizottság szerint ez volt a pályázatnak legsikerültebb novellája. Szerzője: Nyíró József, a „Pásztortűz” főszerkesztője s a „Keleti Ujság” belső munkatársa, a romániai magyar szépirodalomban egyike azoknak, kiknek neve itt Erdélyben csak 1920 után vált széles körben ismeretessé, noha már a világháború előtt több sikerült elbeszélése jelent meg a budapesti szépirodalmi lapok hasábjain. Írói pályája most és közöttünk tehát még alig néhány esztendő s külső sikerekben már is rendkívül gazdag. Sikereit főként szerencsés tárgyválasztásának köszönheti. Nyíró 1920 óta kizárólag csak a székelyekről ír. Novelláinak témáját, tárgyát, alakjait, sőt stílusának fordulatait is a székelyektől vette át. Azt most nem kutatjuk, hogy a székelységnek ez a kizárólagos kultiválása Nyírónél őseredeti ösztönszerű művészi hajlam, tehát olyan, mint Tömörkényinek, Peteleinek, Mikszáthnak legszívesebben lokális témákon merengő művészete, avagy pusztán írói kuriózum, melyet nem lelki hajlam szült, hanem esetleg az az erőszakolt felfogás, amely a romániai egységes magyarság fogalmával szemben épen Nyíró mostani — mondjuk helyesen így: második — szépirodalmi pályakezdésének idején a „magyar-magyar” és „székely-magyar” megkülönböztetést vetette felszínre. Ha Nyíró a székelységről olyan nagyszerű műalkotásokat fog majd írni, amelyekről elmondhatjuk: ime, ebben a regényben, vagy ezekben a novellákban benne van mindaz, ami a székely lélek jelleméhez hozzátartozik; ha olyan költészettel ajándékozza meg a magyar szépirodalmat, amely a székely nép, a székely sors, a székely tragikum fenséges költészete lesz, — csak akkor fogjuk művészileg is igazolva látni Nyírónak kizárólagos székely-kultuszát.

Az egyik kolozsvári napilap az 5000 lej pályadíj megnyerése alkalmával így jellemezte Nyíró művészetét: „Szépprózája egészen eredeti a szépségekben és erőteljes a maga rendkívüli nagyságában. Az ő novellái újak a formában és megragadóan újak a megírásban.” E jellemzésben sok igazság van. Nyíró tényleg újszerűen ír; már amennyiben Móricz Zsigmond és Szabó Dezső irányában haladó írásművészetét előzőihez képest egyáltalában újnak lehet nevezni. A határozott vonalak-

kal, realiztikus cselekménnyel s szoborszerű jellemeikkel dolgozó Tömörkényihez viszonyítva azonban kétségtelenül új, mert a valóságot és az elképzelést olyan ötletszerűen keveri össze, hogy az olvasó novelláinak végén alig-alig tudja megmondani: tulajdonképen mennyi a való, illetve a lehetséges a novellákban s mennyi bennük az írónak puszta képzelődése. Van valami szimfonia-szerű Nyírő novelláiban, minél fogva azok nem a cselekmény szilárd szerkezetű felépítésével, sem a kidolgozás finomságával hatnak, hanem azzal, hogy egy kicsit az értelemre, egy kicsit a fantáziára, egy kicsit meg az idegekre hatván, e sokféle hatásnak részecskéiből egy szeszélyesen tarka hatáskonglomeratumot hoznak létre. Novelláinak végén ritkán tudjuk, hogy vajjon mit is akart az író mondani: mesét-e, példázatot-e, való történetet, avagy egy csomó szépen szóló szép szót? E határozatlan körvonalú, bizonytalan tárgyú, minden szimpatikus írói fogást felhasználó és sok mindennel semmi bizonyosat nem mondó *clair obscur* Nyírő novelláinak jellegzetes sajátossága. Ezzel az írói technikával lehet szép dolgokat is alkotni, de kerüljön csak egyetlen torz motívum a novellába, rögtön vége a művészi hatásnak. Nem lévén erősen megszerkesztett meséje, sem szoborszerűen megmintázott alakjai, szét fog hullani az egész elbeszélés.

Itt van például ez a pályadíjnyertes novellája. Van ebben minden: való történelem, elképzelés, érzékenység és bölcselkedés. A sok megkezdett, és félbeszakított motívum csak úgy zsong benne. Úgy kezdődik, mintha hiteles korrajz akarna lenni I. Rákóczy György idejéből. Pontos körülírással meghatározza a történet évét, 1638-at. Elemlegeti Péchy Simont, a bözödújfalui szombatosokat, az udvarhelyi barátokat a szigorú rendből, stb. E kormeghatározó bevezetés után — aminek hitelességéhez azonban sok szó fér — áttér a novella cselekményének elmondására. Arról van itt szó, hogy Leonhardus gvardiánnal élén az udvarhelyi barátok s más világi törvényurak megjelennek Bözödújfaluban, kihallgatják a szombatos Énokot s leányát, Énok Esztit. Minthogy ezek sem nem tudják, sem nem akarják menteni magukat, kimondják rájuk a szigorú ítéletet: vagyonuk konfiskáltassék, a faluból kikergettessenek „s ha netán valaki követné, fejét veszítse . . .” Eddig tart a novellának első fele, az a rész, amelyben történeti színezetű esemény van. A második felében — mit csillag-jelzés választ el az előbbitől — arról van szó, hogy amint „Énok zsidó” s leánya távoznak a faluból, a leány lelkében felébred az itthon maradás vágya. A virágos rét, a messzi falu házai, kis csirkéi, anyjának sirhantja mind mind visszahívják. Hiába az öreg szombatosnak dogmatikus beszéde, hiába a rettentő szombatos átok, Eszti lelkét az elhagyott otthon százsoros erővel vonzza vissza. Ilyen lélekölő civódásban jut el apa s leánya a közeli erdőig, annak is egyik tisztásáig, amely tele van „sohanemlátott virággal”, „*Rapsonné rózsájával*”, mely „*bájol és öl. Ki meglátja,*

szerelemre gyúl értük, akaratát veszi és tapodtat sem léphet, míg vérrelfestett habot vet a szája és mereven mosolyogva elpusztúl." Enok, a vén szombatos, e mérges virágokból „szép fű ágyat” vetett. A leány is segített virágot gyűjteni s miközben „derékig futott a virágok közzé”, „kábultan danolta:” „Hej szép Erdélyország! Nem megyek bújosni, száz vagyon szeretóm!” Eddig tart a novellának a tulajdonképeni cselekményes része, tehát az a rész, amely már nem szoros értelemben vett történelem, de még nem szimbolizmus. Ezt a részt úgy kell venni, amint az betűszerint írva van. Az utolsó mondatba az eddigiekhez új motívumot adott Nyirő, a szimbolizmust. „Hej szép Erdélyország! Nem megyek bújosni!” Az olvasót arra kérem, hogy e helyen jól figyeljen Nyirő írótechnikájára, mert itt fordul élére az egész novella. Eszti „már nem látta a háta mögött rombadólt világot. Ifjú volt, szépséggel és szomjúsággal teljes, kinek nincs en éhség, romok, hulla, ördög, vén, szélhűdött világ, torzember; inkább vagyon dal, szerelem, vágy és szépség. Igazsággal fertőzött vén apja már látta, hogy ha kézen fogva vezetné is ki a Rapsonné virágai közül, Jehovát, mindent megtagadna most már az ifjúság, mely minden elpusztult világrend felett új világot lát.” Elemezzük e szépen szóló szép szavakat. Eszti „már nem látta a hátamögött rombadólt világot.” „Igazsággal fertőzött” (— micsoda borzalmas kifejezés ez! —) vén apja pedig érzi, hogy hiában itt az ő örökösége, mert mindent megtagadna most az ifjúság, „mely minden elpusztult világrend felett új világot lát.” Ezt a motívumot Nyirő lelkének nem Enok Eszti története sugallta, hanem az a képzet associatio, amely a multat a jelenel kapcsolja össze. Novellájának olvastakor itt lelkünkbe nyilalik, — de nem a novellatéma, hanem valami más: „szép Erdélyország!” Ha Nyirő ebből a szimbolikus motívumból Jókai-szerű merengő mesefejléssel csinálta volna meg az elbeszélés befejezését, elmondhattuk volna, hogy igazi poézissel zárta le történetét. Például, ha Eszti a mérges illatú rózsákból vetett ágyon meghal, minő poétikus finále adódott volna: az új világot látó ifjúság meghal a rózsák között (— Istenem, de hányan haltak meg a világháború vérrózsái között lelkükben egy más, egészen más világ képével! —), a „rombadólt világnak igazsággal fertőzött” öreg száműzöttje pedig fejfát áll saját édeslányának fiatal holtteste mellett. Tegyük hozzá egy kevés természetleírást, szomorúan suttogó erdőt, madárdalt s amint tetszik, felkelő vagy lenyugvó napot — s készen van a novella vége. Ezt a témát Jókai bizonyosan ilyenféle fináléval fejezte volna be. Nyirő azonban nem állott meg ennél a tiszta poézisnél. A szimbolizmus egy pillanatra felülkerekedett lelkében s egy nagyon felesleges, nagyon csunya jelenetet ragasztott hozzá: Enok „zsidó” „karjaira szorítva imaszíjját” „üvöltözve” megfojtotta (?) gyermekét, hogy ne legyen „semmi pereputtya Jehova tagadója.” Értsük meg jól, hogy miről van e jelenetben szó:

Az „igazsággal fertőzött“ apa, ki mögött „rombadőlt a világ“, saját kezével fojtja meg az ifjúságot, „mely minden elpusztult világtrend felett új világot lát“. Arra kérem az olvasót, hogy ezt az egy mondatot ismételtelen olvassa el, hogy jól értse meg. S amikor azt hiszi, hogy már érti, akkor feleljen nekem a következő kérdésre: a szimbolizmust folytatta-e e mondatban Nyirő, avagy a novella eredeti cselekményét, vagy pedig semmit sem folytatott, hanem egyszerűen leírt egy csomó szépen szóló szép szót? Mert ha a szimbolizmusához tartozik ez a mondat is, akkor Nyirő itt már nem szépirodalmat csinált. Ha pedig a novella eredeti cselekményét akarta ezzel a gyilkossággal kiegészíteni, akkor azt mondom: nem volt rá semmi szükség. Eltekintve attól, hogy a szombatosok részére is Isten parancsolata volt a „ne ölj“, minden jó érzésű ember undorral fordul el az olyan „költői“ jelenettől, melyben a szülő saját gyermekét bosszúból megöli. Ha végül csak szóhalmaz akart lenni ez a rész, — akkor nyugodtan elmaradhatott volna.

A novellának azonban ezzel nincs még vége. Pedig Eszti meghalt; az öreg Énok kitagadott, száműzött és árva lett; a szombatos üldözés diadalmaskodott; Rapsonné rózsája is megkapta áldozatát. Mindenkinnek betelt a sorsa. Az írónak azonban még volt mondanivalója. A hátralevő 73 sorban az olvasónak módja van Nyirő írói sajátágaiból egy új dologgal megismerkedni: a bölcselkedő lírai fináléval. Nem azt értem ezen, hogy a gyermekgyilkos édesapát leányának holtteste tetemre hívja s míg az apának szombatos daca megtörik, alázatos könnyhullás közt ajánlja egyetlen magzatját a megnyíló égnek. Az apa fájdalomának leírása hozzátartozik a novellának művészi koncepciójához. Ennek elmondásakor Nyirő a tisztá költőiségnek adta ízelítőjét, még pedig olyan művészettel, hogy erről a tetemrehívásról csak teljes elismeréssel szólhatunk. Hanem aztán, mintha megbánta volna, hogy ezt tette, hirtelen fordulattal bölcselkedni kezdett, — — bizonyára azért, hogy a mai szépirodalmi divat szerint filozófiai megalapozást adjon novellájának. Feledve kort, melyben még nem volt „vallásbölcsészet“; feledve mesét, mely éppen a dogmához mereven ragaszkodó szombatos jellemre volna felépítve; feledve azt, hogy Énok éppen azért ölte meg Eszti, mert nem akarta, hogy szombatos apának hitehagyó leánya legyen, — — mondom, feledve minden előzményt, egyszerre Lessing Bölcs Náthánjának filozófiáját tulajdonítván Énoknak, így bölcselkedteti őt: „*Vajjon szabad-e egy hitnek a másikat megölni?*“ Nagyon bölcs, nagyon mély értelmű beszéd ez, hanem sem a meséből nem következik, sem 1638-hoz nem illik. Amikor megköveztették, máglyára, bitófára vitették magukat a szombatosok, de hitüktől még sem távoztak el, — — akkor ilyen modern észjárású beszédet adni egy szombatos szájába, nagy tévedés. A gyermeke miatti mély fájdalom nem okolja, mert a martirokat — a történelem tanúsága szerint — az áldozat nem gyöngíteni, hanem ellenkezőleg, elhatározásuk-

ban erősíteni szokta. Pedig Nyirő ennél még többet tett. Azt írja tovább: „*mintha belül hirtelen száz esztendő fiatalodott volna, agyában fölgyul, mint villámütés felcikázik a létkérdésnek nagy felelete, hogy az élet értelme maga az élet.*” Ez szintén nagyon okos beszéd, de nincsen semmi köze azokhoz az előzményekhez, amelyekről a novellában szó volt. A XVII. században (hogy más századról ezuttal ne szóljak) a keresztény és szombatos felfogás szerint egyaránt nem maga az élet volt az élet értelme. A földi életnek a menyországban levő túlvilági élet adott értelmet. Az emberek azért szenvedtek, azért nyomorogtak, azért voltak erényesek s jók e földön, hogy haláluk után a túlvilágon elvegyék „az élet koronáját”. Az élet értelme akkor (s a legtöbb keresztény felekezetenél ma is) a túlvilág volt, nem pedig ez a földi élet. Amit Nyirő a szombatos Énokkal mondat s amihez igazán különös módon azt tette még hozzá, hogy: „Erre különben minden haldokló rájön”, — az mind modern életfilozófia, minek a szombatos idők dolgaihoz nincsen semmi köze.

A történelmi igazság, illetőleg a korhűség ellen nemcsak ezekben vétett Nyirő. Történelmi tévedése egész csomó. Itt van mindjárt a novella címe: *Rapsonné rózsája*. Erről a rózsáról eddigelé sem költők, sem tudósok, sőt maguk a székelyek sem tudtak. Rapsonné a róla elnevezett várral kapcsolatosan ismeretes. A „*Rapsonné vára*” című regét először Kőváry László írta le *Erdély régiségei* c. 1852-ben Kolozsváron kiadott könyvében. Innen vette át azt Ipolyi Arnold a *Magyar Mythológiába* (1854). Bővebben ugyancsak Kőváry publikálta e regét *Száz rege* c. 1857-ben Kolozsváron megjelent munkájában. Ugyanezen évben Müller Friedrich is közzétette *Siebenbürgische Sagen* c. németnyelvű erdélyi regegyűjteményében. 1868-ban Orbán Balázs a *Székelyföld* első kötetében részletesen leírta Rapsonné várát, pontosan megemlékezvén minden rávonatkozó regéről. Az a rege, amelyet *Rapsonné vára* címen ismerünk s melyet Jókai is megemléített *A bálványos vár*-ban, Mikszáth *Magyarország lovagvárai*-ban, utóbb pedig Benedek Elek többféle változatban közölt *Magyar mese és mondavilág* c. ifjusági iratában, röviden a következő: Rapsonné az ördögnek azt igéri, hogy ha neki utat épít a várától Kolozsvárig, ad neki egy hegy aranyat s egy völgy ezüstöt. Amikor készen volt az út, akkor Rapsonné a tenyerébe tett egy ezüst pénzt, az ujjá hegyére egy aranyat s azzal fizette ki az ördögöt. Az ördög erre dühében elrohant, általa készített utat Szováttától egész Kolozsvárig elrontotta s csak a vár közelében hagyta épen. Ebben a regében nincs semmi olyan, ami Nyirő novellájának akár címével, akár tárgyával kapcsolatba hozható volna. Nem is hiszem különben, hogy ő komolyan vette volna a Rapsonnéra való hivatkozást. Ugylátszik, hogy már a címbe szüksége volt valami székely vonatkozásra, ami egy kicsit történelmi is legyen, egy kicsit költőiesen is hangozzék s azért őt ne kösse semmi-

féle irányban. Elővette hát a jól hangzó *Rapsonné* nevet s hozzátett egy jól alliteráló szót, azt, hogy: *rózsája*. A két szó együtt pompás cím, van székelyes zamatja, történeti íze, költői is, épen csak az az egy hibája van, hogy nem jelent semmit. Megvolt tehát a cím. Kellett már most értelmet adni annak. Ez hamar ment. *Rapsonné rózsája* olyan virág, amely „bájol és öl. Ki meglátja, szerelemre gyúl, akarátát veszti és tapodtat sem léphet.” Kíváncsian keresgéltem a székely nép- és földrajzi irodalomban ilyen virág után, mert azt gondoltam, hogy ha már *Rapsonné*nak nem is volt a köztudat szerint rózsája, mégis lehetett a székelyeknek ilyen bűvös-mérges viráguk. Találtam is vasfűről, boldogvirágról, banyavirágról, tisztos fűről, kakukkfűről, varázsvirágról, Csabairéről, Lászlókirályfűvéről, holdfűről, tűzvirágról, stb. eleget. Jókai ezekhez a világzárvirágot jegyezte fel, melynek az volt a tulajdonsága, hogy azt, aki megszagolta s akit vele bedörzsöltek, tetszhalottá tette. De rózsára nem akadtam sehoh. Ekkor csak úgy ötletszerűen, minden különösebb logikai kapcsolat nélkül, eszembe jutott *A bajadér* című operett. Ennek az első felvonásában az indiai herceg szép piros rózsákat nyújt át a bajadér szerepét játszó primadonnának s csokrához magyarázatul ilyenfélét mond: e virág bájol és öl; ki meglátja, szerelemre gyúl, akarátát veszti és tapodtat sem léphet. A bajadér kikacagja a szerelmes herceget s menni akar, — de tapodtat sem tud lépni. Elhatározza, hogy előadás után nem vacsorál együtt a herceggel, — de akarátát veszti. Nem *Gül Baba* rózsái, nem is *János vitéz* rózsaszála, nem is a székely mifológiából való virág, hanem „Kázmár kertjéből, a szőke mirjam rózsái” bűvölték meg a bajadért. Ime *talán* hogy jöhetett létre a „*Rapsonné rózsái*” cím s e címnek a jelentése. Mindezt nem kifogásképpen említem. A költőnek sok mindenhez joga van s így joga van egy ilyen motívum szabad kitalálásához is. Nem tartozom azon kritikusok közé, akik a mindenáron való eredetiséget akarják a műalkotás alapföltételévé tenni. Az efféle hiú erőlködés. Sem *Shakespeare*, sem *Goethe* nem voltak túlságosan eredetiek a mese kitalálásában s mégis ki merné emiatt ócsárolni művészetüket? Aztán épen a történeti tárgyú költészetnél, tehát ott, ahol hiteles eseményekkel kell az írónak dolgoznia, eredetieskedést hajszoálni a tárgyban vagy témában igazán helytelen dolognak tartom. A művészetnek itt egyébképen kell érvényesülnie. Azonban egy dolog mégis fennakadok. *Nyirő* e címmel s a hozzá kapcsolt jelentéssel székely mifológiát akart csinálni, még pedig a székely köztudatnak akart tulajdonítani valami olyat, amiről az nem tud semmit. Az efféle önkényes eljárás több pusztá *poetica licentia*-nál. Az a kérdés itt, hogy szabad-e a költőnek ma mifoszt, illetőleg regét csinálni? S ha szabad, akkor mik ennek művészi föltételei? Ha a tudományok álláspontjáról kell válaszolni e kérdésekre, akkor azt kell mondanunk, hogy nem szabad, mert utólagosan ráfogni a régi emberekre, hogy hitték azt, amit mi

csak most találtunk ki, a történeti igazságnak meghamisítása. A tudományok álláspontja szerint vagy igaz valami s akkor ezt az igazat bizonyítani is kell tudnunk; vagy nem tudjuk bizonyítani, de akkor aztán nincs is jogunk róla azt mondani, hogy igaz, illetőleg, hogy létezett. Ám, a szépirodalom nem ilyen kényes a történeti igazságra. Ellenkezőleg, minél kevésbé van megkötve valamely téma a történelmi igazság által, művészileg annál használhatóbb. Tényeket ugyan a költő sem hamisíthat meg, de a tények megítélésében nincs kötve a tudomány megállapításaihoz. Attól eltérhet, ha — és ezen fordul meg minden! — annak, amit állít, megvan a maga benső valóságossága. A művészet saját törvényeihez igazodó külön világ s ha a költő felfogását saját művészetével bensőleg, tehát magában a műalkotásban, igazolni tudja, akkor művészileg igaza van. Térjünk most vissza Nyirő novellájához s kérdezzük: igazolta-e művészileg a *Rapsonné rózsája* mithosát? Nem. Meg sem kísérelte. Egyszerűen föltételezte, hogy a közönség szó nélkül el fogja neki hinni azt. Ebben pedig tévedett.

Kissé részletesen foglalkoztunk a címnek bírálásával, de szándékosan tettük, mert igen találó példának tartottuk annak megmutatására, hogy Nyirő milyen felületesen bánt el a történelmi. Létsva e példát, most már könnyen megértjük többi történelmi tévedését is. Ezek közül a két legfontosabbat említjük csupán. Aki I. Rákóczy György erdélyi fejedelemről el tudja képzelni, hogy római katolikus szerzetesekre bízta a szombatosok üldözését, az bizonyára elfelejtette azt, hogy I. Rákóczy György a legtürelmesebb kálvinista fejedelem volt Erdélynek, akit a református Szilágyi Sándor így jellemzett: „Rákóczy nem volt türelmes ember, de nem is akart annak láttatni. A türelmet nem ismerte s csak annyiban különbözött Ferdinándtól, hogy ez a protestánsokat a törvény megsértésével is üldözte, míg Rákóczy a katolikusok üldözésében csak addig a határig ment el, meddig a törvényes formák flagrants megsértése nélkül tehetette.” Másik történelmi tévedése Nyirőnek az, hogy az 1638-beli szombatosokat következetesen összetéveszti a mai zsidókkal. Azt írja róluk, hogy imaszíjjal imádkoztak és zsidótincset viseltek. E sorok írója eredeti szövegében olvasta a magyar szombatos irodalom egykori emlékeinek nagy részét s így eredeti forrástanulmányok alapján tudná bizonyítani Nyirő tévedését. E bizonyítás azonban nagyon messzire elvezetne e bírálatnak eredeti céljától.*

* E bírálat szedése közben jelent meg *dr. P. Boros Fortunátnak* tárgyilagos és általunk is egészen heyesnek tartott kritikája (*Hírnök*, 1924. 2-ik szám), mely a szóban levő elbeszélésnek történelmi tévedéseit részletesen kimutatja. Az „Ellenzék” 1924. január 20-iki számában „Történelem a szépirodalomban” címen egy névleg meg nem nevezett „erdélyi történetíró” szintén részletesen és tárgyilagos higgadsággal fejtegette Nyirő novellájának történelmi tévedéseit. Megemlékezett egyszersmind a többi pályamunkákról is és azokat történelmi szempontból bíráló megjegyzésekkel kommentálta. Véleményét így foglalta össze: „Általában az egész pályázatról benyomásunk az, hogy egy-két kivétellel a szerzők nem a helyes úton keresték a mai időknek kapcsolatait a múltnak szellemével. Úgy látszik, hogy az igazi s művészi tekintetben is termékeny történelmi fölfogás íróinknál még nem alakult ki”.

Összefoglalva e hosszúra nyúlt bírálatot, azt kell megállapítanunk, hogy Nyirő e novellájának megírásakor sem a történeti eseményekkel, sem pedig a tisztán költői részekkel nem foglalkozott elég alaposan. Történelmi hűség és korrajz tekintetében felületes maradt, költői szempontból pedig nem tudott eléggé művészi lenni. Történeti témák kidolgozásakor alaposabbnak; általában művészileg pedig föltétlenül szabatosabb és szilárdabb megszerkesztésű cselekménnyel s a részletekben is harmonikus compositioval dolgozó írónak kell lennie. Csupán az ihletre bíznia magát — pillanatnyi sikerhez tán elég lehet, de ki maradandóbecsű alkotásokra vágyik, az több belső művészettel és külső technikával alkosson!

Utoljára hagytuk Nyirő stílusának méltatását. E ponton kissé zavarban vagyunk, mert őszintén szólva eddigelé Nyirő egész írói művészetében pompás magyaros stílusát becsültük legtöbbször s most, azaz hogy mostanában, ezen a valóban zenei zengésű hangmuzsikán igen dissonans hangokat hallunk. Eddigelé volt valami egészen sajátos egyéni bája Nyirő stílusának, mit fiatalos erő s természetes üdeség színeztet kedvessé. Újabban azonban erőltetett népiességei s még jobban erőltetett modernsége csúf foltokat ejtettek rája. Avagy lehet-e szépek tartani az efféle beszédek: „Énok csak *pökte* a *dulló szavát*“, „*így szólott a vén piszkos paraszt zsidó*“, „*az ördög veri csoré hasát örömeiben*“, „... *pötyöntik* ajkai *elhalón*“, a lelkileg megtört édesapának „*portyáz elméje*“. Stb. Szeretnők, ha az efféle pongyolaságokat Nyirő egészen elkerülné. Nem művészi az ilyen stílus. Paraszatosan tud beszélni mindenki, még a székely is, ha akar, ez igaz; azonban sem a székely, sem más ember nem beszél így akkor, amikor tudja, hogy mások is meghallhatják. Aztán micsoda kinosan erőltetett modernség ez a mondat: „*Mig ezek történtek, a tavasz dúsan tarisznyálta fel szépséggel, ékességgel a madarak hátát*“. Így csak az ír, aki vagy affektál, vagy pedig nem tudja, hogy mint mindenben, úgy a stílusban is a cikornyátlan, egyszerű közvetlen beszéd a legszebb. S Nyirő ne tudná ezt?

Hanem legyen elég a kritikából. Talán ennyivel is sikerült rámutatnunk azon hibákra, melyek Nyirőnek nemcsak megbírált novellájában, de többé-kevésbé egész írói modorában megvannak. E hibák művészi szempontból kétségtelenül súlyos kifogás alá esnek, azonban még sem olyan természetűek, hogy egy kis jóakarattal, egy kis gondossággal, vagy mondjuk ki tisztán: komolyabb nekikészüléssel és körültekintőbb dolgozással elkerülhetők ne lennének. Emellett szeretnők hinni, hogy kellőleg megemlékeztünk azon sajátosságairól is, amelyek miatt Nyirőt ma jelesebb novelláiróink között szokás emlegetni.

Ha bírálatunkkal hozzá tudtunk járulni művészetének fejlesztéséhez — minden valamirevaló kritikának ez kell, hogy egyik célja legyen, — akkor hisszük, hogy nem végeztünk fölösleges munkát.

Dr. Borbély István.

HÁROM MAGYAR KLASSZIKUS ERDÉLYI KIADÁSA.

1. Petőfi Sándor *Összes költeményei*. Az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából kiadta Kiss Ernő dr., az E. I. T. titkára. Dicsőszentmárton 1922., 599 l., Erzsébet Könyvnyomda R.-T. (40.— L).

2. Madách Imre, *Az ember tragédiája*. Drámai költemény. Jubileumi kiadás. Cluj-Kolozsvár, 1923., 215 l., *Lepage-könyvkereskedés kiadása*. (40.— L.)

3. Arany János, Toldi (1847.) Első erdélyi kiadás. Cluj-Kolozsvár, 1923. 48. l., Bernát könyvnyomda. (Klasszikus Olvasmányok. Könyvsorozat 1. Szerkesztik és kiadják: *Antalffy Endre és Osvát Kálmán*). (15.— L).

1919 előtt olyan könyv, melyre az idő és a belső értéke klasszikus patinát vont, nem jelent meg Erdélyben. Csak szórványos jelenség, ha egy-egy vidéki kiadó ilyen teljesítményre merészkedett. Egy néhány év alatt azonban sok minden megváltozott. Érezzük, hogy a körülmények hozta magunkrautaltság e téren is fennivalókat ró ránk. Napi irodalmunk termelése sem mennyiségben, sem minőségben nem tudja kielégíteni a magasabb lelki igényeket. Visszavágyunk régen olvasott ritka szép magyar könyveinkhez, melyeknek szépségét a múlt idő egyre teljesebben bontogatja ki. Mintha fogékonyabbak lennénk irodalmi gyöngyszemeink ragyogó szépségeinek élvezetére.

Öt év alatt három remekmű kapott új foglalatot nálunk. Kettőt a centennáriumnak köszönhetünk. A harmadik az első füzeté egy most meginduló vállalatnak, mely az értékes könyvek egész sorozatával biztat. Jónak látjuk azonban még idejében kritikai szempontokkal támogatni a jelenleg csak lelkesedéstől hevített kiadói buzgalmat.

1. Időrendben és a kiadás értékére első helyen áll az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából sajtó alá rendezett *Petőfi Összes költeményei*. A kiadást Kiss Ernő dr. gondozta s ugyanő tevékenykedett a terjesztése körül is. Úgy tudjuk, hogy ez a kiadás nagy részt vett annak a szeretetnek és lelkesedésnek fellobbantásában, mely a centennáris évben az erdélyi magyarságot felmelegítette. 728 költeményt tartalmaz, tehát száz és egynehánnyal kevesebbet, mint az 1921-es Voinovich-féle kiadás, mely tudvalevőleg a Havas kritikai kiadásánál is teljesebb. Hiányzanak belőle a zsengek (47 drb), a töredékek és azok a költemények, amelyeket a költő a gyűjteményéből kihagyott vagy a kézírataiból törölt. Ennélfogva nem tarthat számot e kötet a címlapon olvasható összes jelzésre. Az indokot kénytelenek vagyunk elfogadni: ha felveszi Petőfi minden versét, „a kiadás oly költséget emésztett volna föl, ami megakadályozta volna, hogy lehető olcsó áron kerüljön forgalomba.” Ezt elismerve is sajnáljuk, hogy egy pár jellegzetes Petőfi-verssel a gyűjtemény megszegényült. Ezzel szemben érdeméül kell megemlítenünk a kiadónak, hogy Petőfi költeményeinek a Voinovichtól megállapított s a Havasét is fölülmuló pontos időrendjét követte. Kár azonban, hogy egy-két helyen mégis eltér tőle s két ciklusának (Felhők, Szerelem

gyöngyei) eredeti sorrendjét imitt-amott megbolygatja. Tökéletesebb lett volna, ha nem találunk benne ilyen hiányokat és fogyatkozásokat. A szöveg pontossága ellen semmi kifogásunk nincs: lelkiismeres és hozzáértő kezekre vall. A kiállítás a dicsőszentmártoni Erzsébet-nyomdát dicséri. Az olcsóbb kiadás mellett Tóth István exlibrisével díszített amateur kiadás is került belőle forgalomba.

2. A Lepage-könyvkereskedés a jubileumi év elején *Az ember tragédiáját* adta ki. Háromféle kiállításban csinos miniatűr kiadást rendezett belőle. Nem volt fölösleges, bár hatvan év alatt körülbelül ugyanannyi kiadása látott napvilágot. Az elsőt 1861-ben a Kisfaludy Társaság bocsátotta ki. Ez még nem tökéletes. A kézirat Arany Jánosnál volt s így Madách csak emlékezetből vethette össze első fogalmazását a nyomtatott szöveggel. Csak az 1863-iki Emich-féle „tetemesen javított” második kiadásban forrt ki a tragédia végleges szövege, melyben az interpunkciótól kezdve egyes sorok átalakításáig teljesen érvényesült Arany minden javítása. A költő halála után öt év múlva, 1869-ben, újabb javításokkal jelent meg Madách költeménye. Ez a kiadás szolgált alapjául az utána következőknek, bár nyilván senkinek nem volt joga hozzá, hogy a véglegesnek tekinthető szövegen változtasson. Csak 1922-ben hívta fel a figyelmet erre a körülményre Mészöly Gedeon a Madách által végsőül megállapított szövegnek második kiadásában. Ezt a Mészöly-féle kiadást, mivel az 1863-iki editio sajtóhibáitól is meg van tisztítva, a legjobb és a leghibátlanabb szövegnek ismerjük. (Értesültünk róla, de még nem jutott el hozzánk Tolnai Vilmosnak most megjelent szövegkritikai kiadása.)

Mindezzel számolnia kellett volna a Lepage könyvkereskedésnek, mielőtt kezünkbe adja Madáchot. Mert van annál magasabb szempont is, hogy a kiadás költségei valahogyan megtérüljenek. Ez pedig az, hogy hibátlan, tökéletes, hamisítatlan, a költő szándékának pontról pontra megfelelő szöveget kívánunk a kiadótól. Még az sem enyhít ezen, ha a kiadás nem tudományos célra, hanem a nagyközönségnek készül, mely kevésbbé szokott fennakadni a szöveg romlásán és eltorzulásán. Úgy van az, hogy a kiadás ma már nem pusztán nyomdatechnikai művelet. Filológiai megalapozás nélkül ép és tiszta klasszikus szöveget adni nem lehet.

Okulásképen csak egy pár lényeges hibáját mutogatom meg. Mindegyik iskolapéldája annak, hogy a kellő körültekintés nélkül végzett munka milyen hibákba szokott belebotlani. Az ortographián kezdem, mely a régit és újat szeszélyesen vegyíti. A c és cz írása aszerint váltakozik, mint azt a corrector egyéni belátása jónak látta. Madách helyesírásának divatosításával — *mellyet* h. *melyet* (168, 175, 194, 196, 206 l.) *mellyik* h. *melyik-et* (198 l.), *ollyan* h. *olyan-t* (191., 202 l.) írva — voltaképen a versmértéket csorbítja meg. — A szótagok hosz-

szúságának és rövidségének elhanyagolását a jambusi sorok gördülékenysége szenvedti meg (döre h. dőre, 41 l., kívülem h. kívülem 32 l. stb.) — Az írásjelek alkalmazása merőben eltér Madách intenciójától, ami egy pár helyen zavarba is hozza az olvasót. (Kilöktem a gépből egy főcsavart, | Mely összetartá a kegyeletet — e. h. Mely összetartá, a kegyeletet.)

Súlyosabb elbírálás alá esnek azok az elnézések, melyek minduntalan kibillentik a ritmust kellemes menetéből (végtelen h. végetlen, 8 l.; mindig h. mindig, 16, 134 l.; mért h. miért, 37 l.; mit van h. mi van, 44 l.; illetéd h. illeted, 58 l.; bételni h. betelni 77 stb.). — Némely helyen a gondatlanság nemcsak a versmértéket, hanem az értelmet is eltorzítja (lehetném h. lehetném, 11 l.; hálának h. halálnak, 21 l.; bűnkban h. bűnnek 25 l.; pillantatot h. pillanatot, 40 l.; serény h. szerény, 59 l.; tekintsenek h. tekintsetek, 113 l.; jajszót h. jelszót, 136 l.; üdv h. ügy, 145 l.; stb.).

Bővelkedik ez a kiadás olyan sorokban is, melyek egy-egy szótaggal meg vannak toldva vagy megcsonkítva, vagy a szavak sorrendje föl van cserélve (Komor levél, és én vagyok oka — h. Komor levél, s én vagyok az oka, 36 l.; Julia tiéd — h. Julia a tiéd, 61 l.; olyan — h. oly, 76 l.; Hát nem hiszesz már semmi nemesebbe? — h. Hát nem hiszel már semmi nemesbbe? 77 l.; De nem való az ily szegény leánynak — h. De nem való ilyen szegény leánynak, 157 l.; mondtam — h. mondám, 158 l.; Páratlan az egész mai világon — h. Páratlan a mai egész világon, 171 l.; De fog daczolni, érzem, tudom — h. De fog daczolni, érzem és tudom, 196 l.; Midőn látod, kegyembe veszek újra — h. Midőn kegyembe veszek újra, 211 l.).

Sokat levon a kiadás értékéből az is, hogy két helyen egész sorokkal rövidült meg a szöveg. A IV. színben (34 l.) „Oldalamra. nő!” — után kifelejtődött ez a sor: *Ah milyen édes kebleden pihenni.* — A XII. színben a phalanster-tudós szavaiból hiányzik egy jellemző sor (185 l.): Ma két gyerek tölté be az időt, | Melyben szükséges volt az anya gond — után: *Most a közös növelde várja őket.* — A Tankred-szín egyik helyén Lucifer mondja el Helene szavait (95 l.) — Pusztán nyomdai hiba, hogy a betűk igen sok helyen teljesen elmosódtak vagy egészen kiestek, ami megállásra és okoskodásra kényszeríti az olvasót (Pl ál jak é eg, 131 l.; mondark bucsú az iskolának, 133 l.; hogy a mit ész e. h. téssz, 214 l.).

Mindent összevéve: Madách örökszép költeményének kiadásáért köszönetet érdemel a kiadó. Sajnos, amit adott, nem méltó sem Madáchhoz, sem a jubileumi év többi gondos kiadásához. Ezt csak egy más remekmű kifogástalan közzétételével tehetné jóvá a kiadó.

3. Két marosvásárhelyi író, Antalfy Endre és Osvát Kálmán, vállalatot indított a magyar irodalom remekműveinek közzétételére. Bevezetésül tájékoztatnak arról, hogy felvonultatják

Aranyt, Adyt, Berzsenyit, Csokonait, Katonát, Madáchot, Petőfit, Tompát, Vörösmartyt, Zrinyit (A sorrenden egy kissé megütöközünk. Majd elválnak, hogy névsorban fogják-e őket megjelentetni?). Az iskolán, a családon és a százszor nehéz magyar életen akarnak segíteni. Aztán szándékuk a *multak mulasztását is pótolni*. Kár volt szemrehányással illetni a multat. Az ugyan megtette a tőle telhetőt. Iskola és család nem is egy vállalatban válogathatott a magyar irodalom remekművei között. Inkább azt kellett volna mondaniok, hogy ma már annyira meggyérültek ezek a kiadások, annyira el vagyunk zárva a hozzájuk férkőzés lehetőségétől, annyira magunkra vagyunk utalva, hogy ezen a téren is új csapásokat kell vágnunk. Most az egyszer teljesen mellőzhette volna Osvát Kálmán a komolyság rovására eső fölényes tónusát. Oly szükséges, annyira életrevaló vállalkozásba kaptak, hogy kár volt érette megcsipkedni azt a multat, mely 15 krajcárért egyhamar el nem érhető tökéletes kiállításban ontotta a tervbevett remekműveket. Klasszikus sorozatuknak első füzeté, éppen *Toldi*, igazán nem panaszolhatja fel a kiadói lanyhaságot. Ha jól tudjuk: négy évtized alatt négyszer annyi kiadás fogyott el csak az iskolában. Távol áll azonban tőlünk, hogy e megjegyzésekkel kisebbsítjük vállalkozásuk jelentőségét. Jól tették, hogy belefogtak s még jobban, hogy éppen *Toldival* kezdték meg. Ott kellene annak lennie minden tanuló kezében és minden család asztalán. Íróink meg éppen jól tennék, ha mindennap egy éneket imádkoznának el belőle. Azonban magához a szövegközléshez mégis volna egy pár megjegyzésünk.

Nagy írónak jeles művét kiragadni a homályból s átadni a közönségnek, hogy élvezze, örüljön és gyönyörködjék, dicséretes buzgalom . . . De aki nagy író művének kiadására vállalkozik, annak egyéb kötelessége is van, mint a nyomtatás költségét viselni. Gondoskodnia kell, hogy a szedés a leghitelesebb kézirat, s ha lehetséges, magának a szerzőnek kézírata után történjék, s a javítás, hozzáértő egyén által a szerző céljaihoz, a nyelv és mérték kívánalmaihoz legyen alkalmazva. — A kiadásnak ezen elvi szempontjait nem mi fogalmaztuk így meg, hanem maga Arany (Hátrahagyott prózai dolgozatai II. 264—265 l.). Azért idézzük éppen őt, hogy rámutathassunk arra az aggodalmas lelkiismeretességre, amellyel a maga műveinek kiadását kezelte. Tudós művész volt ő, akárcsak Flaubert. Az alkotásban épúgy, mint a kiadás pontosságában. Figyelme a legjelentéktelenebb írásjelekre is kiterjedt. Nála minden a tudós alaposságának és a művész érzékének az eredménye. Teljesen rávall, mikor ilyen utasítással adja nyomdába a kéziratát: „Csak rendes, tiszta nyomást akarok. A mottók gyémánt betűkkel, csak fél sor szélességben. A strófákból hármat akarok egy lapra; de ahol az ének kezdődik, csak kettőt vagy egyet. A lapok felett az első, második stb. ének folyvást nyomandó” (Magyar Könyvszemle XIV. 1906., 16. l.).

Mindezt csupán annak bizonyosságára hozzuk fel, hogy Arany-szöveget kiadni felelősséggel járó munka. A tőle megállapított szöveget nem lehet eltorzítani s még egy vesszőt sem szabad benne más helyre tenni, mint ahová ő szánta. A filológián lehet ugyan mosolyogni, de csak akkor, ha az Arany iránti kegyeletet nem sértjük meg.

A szóban forgó *Toldi*-kiadás, mely büszkén hivalkodik, hogy Erdélyben ő az első, számba nem vette, hogy Arany szellemében kerüljön ki a sajtó alól. Kimondani is sok: negyedszáz hiba és hibácska hemzseg benne. Hosszas és untató is lenne felsorolásuk. (Korrigált példányomat szívesen átengedem a kiadóknak.) Legyen elég tehát csak általánosságban utalni arra, hogy Arany szabatos helyesírása és központozása romokban hever benne. Kár volt nem okulni Arany kiadásaiból: ő egyetlenegyszer sem nyomtatott cz betűt. A magánhangzók hosszúságának és rövidségének a ritmus szempontjából lényeges megjelölését is sikerült eltüntetniök. Akadémusoknak látszanak ezek a kifogások, pedig hgyje el az olvasó, hogy ezeknek a látszólagos aprólékosságoknak elhanyagolása épúgy elsilányítja a költői szöveget, mint a gazdag szinpompájú lepkét a róla letörölt himpor. Föl sem emlegetniök, ha nem klasszikussá jegecesedett verses műről volna szó. Az ilyenben azonban kegyetlenség számba megy az értelem finom árnyalatait megmásítani vagy a költőnek jellegzetes kitételeit megcsorbítani. (könnyeden h. könnyedén, I. 10; naponként h. naponkint, II. 10; mérföld h. mértföld, II. 11; atyjafiára h. atyafijára, V. 12; sem h. se. VI. 16; közlötte h. közölte, VIII. 13; leteszem h. leteszem, VIII. 11; mensz h. mész, X. 2; hajlonga h. hajlongva, VIII. 12; szomorán h. szomorún, VIII. 15; elbocsátá h. elbocsájtá, IX. 8. 9; monda h. mondá, IX. 17; hová h. hova, X. 10; darab vas h. vas darab, X. 11; felele h. felelé, XI. 18; nyájasan h. nyájason, XII. 9.) — Ez a figyelmetlenség türehtelenné ott fokozódik, ahol egész sorok alakulnak át, rövidülnek meg vagy toldódnak ki. *Hanem irigységiől* megszakad a lépe — olvassuk e. h.: *Sőt irigység miatt* megszakad a lépe (VI. 15.). De korhely s buta lön — áll e. h.: De korhely, buta lön (VIII. 14.). — Legkellemetlenebbül hatnak a sántító sorok. A IX. 13. második sora három szótaggal hosszabb, mint ahogy azt Arany megírta. Ugyanabban a versszakban a 6. sor és VIII. 1-ben az utolsó sor a névelő kimaradása miatt egy szótaggal rövidült meg. Megisméllődik ez a X. 10. utolsó sorában, honnan a *vas* szó tünt el. Rendkívül rosszul hat az utolsó énekben Toldi Lőrincné ismert szép szavainak a megcsonkítása (XII. 17.).

Ennyi hibát igazán nem lehet a nyomtató-mesterre hárítani. Elég ha a sajtóhibákért terheljük meg az ő lelkiismeretét (*enyje* VIII. 5, X. 10; *halgattál*, VIII. 5. 7; *felállottt*, IX. 8; *mellet*, X. 2; *áradta*, IX. 4. e. h. *uradta*; *rólad*, X. 7. e. h. *róla*; *kel*, X. 6. e. h. *kell*; *hdgy*, X. 7; *eegy*, X. 16; *jó*, XII. 10. e. h. *jó*). A többiért a szellemi ellenőröknek kell vállalni

a felelősséget s a mintegy ötvenre menő Toldi-kiadások legvégén szemlesütve megállani. Ime, világháborúnak kellett lezajlani, békeszerződéseknek országhatárokat kellett kitágítani és összevonni, hogy egy ilyen pongyola Toldi napvilágot láthasson.

Nemcsak a szöveg ellen van kifogásunk. A kiállítás is az izlés és a csinosság rovására van egyszerűsítve. Olvasóközönségünknek ma már ebben a tekintetben olyan igénye van, amit az olcsóság szempontjával nem lehet visszafejleszteni. Ha a kiadók ezt figyelmen kívül hagyják, vállalatuk fogja megszűlni.

Megjegyzéseinket jóakarattal tettük meg és Arany szellemének tartozó kötelességérzetből. Szeretnők, ha valóban büszkék lehetnénk erdélyi kiadásainkra. Csak egy kis filológiai körültekintés szükséges ehhez (Lásd Tolnai Vilmos, Bevezetés az irodalomtudományba. Bp. 1922. II. r. III. fejezet) s ami annak a lényege: gondosság és lelkiismeretesség.

Dr. György Lajos.

LISZT FERENC JAŞIBAN.

Egy régi eseményt eleveníték fel abból az időből, amikor a két nemzet nem állott ellenséggként szemben egymással; mikor Moldovaország külön fejedelemség volt, a fővárosában (Jaşi) erős mozgalom indult a nemzeti haladás útjai felé.

Moldova nemes ifjúsága már 1600 után a virágzó lengyel iskolákban tanult; 1640-ben Vasilie Lupul fejedelem nagyobb-szabású tanintézetet állít fel, amely magát úgyszólván egyetemmé nőtte ki; nyomdát állít fel s a közműveltség terjesztésében hatalmas eszközökkel dolgozik. Assaki a múlt század első felében Jaşiban felállítja az első színpadot, a zenekonzervatóriumot; az ifjúság francia, olasz és német intézeteket keres fel, amely haza térvén, minden téren szabadelvű reformokat követel.

A múlt század közepéig a román világ központja tulajdonképpen Jaşi volt. Itt laktak a legkiválóbb bojárcsaládok: Cantacuzen, Carp, Varnescu, Movilescu, Cogălnicean, Urechea, Sturdza, Alexandri stb. stb. A fejedelmi nemzeti udvar pompát és fényt árasztott Jaşiban. Kifejlődött egy hatalmas, büszke arisztokrácia, amely, amikor nemzeti öntudatra ébredt, a helyzet magaslatára tudott emelkedni; minden büszkesége dacára, 1858-ban az egyesülést Havasalfölddel kimondotta, bár tudta, hogy ezzel Bucureşti, az új fővárossal szemben, saját főfészke, alárendelt helyzetbe kerül.

*

1847 január havában Liszt Ferenc Jaşiban van, a nagy művészt a bojárok meghívták, hogy gyönyörködhessenek mesteri játékában. Jaşi nemcsak adta a műértőt, de az is volt; külföldi nevelés mellett, a jaşii társaság a legdisztingváltabbak közé tartozott.

Itt tartózkodása alatt Liszt három hangversenyt adott. A bojár cocona-k messze vidékről csődültek be a fővárosba. Percről-percre érkeztek egymásután sorban a négylovas fogatok (a lovak egymás mellé befogva); a csengettyük sokaságától hangos szánok, hogy a főváros utcáin már magában ez külön hangversenynek tetszhetett.

Jaşiban ebben az időben került összeütközésbe kelet kulturája a nyugotival. A külföldről hazaérkező ifjak megtartották francia, olasz és német öltözetüket, míg az öreg bojárok öltözetét a gazdag görög kabát, a török ing, a sál és islik (török sipka) képezte. A mult ezen öltönydarabjaitól megválni nem akartak. A cocona-kon is meglátszott ez a hatás, azért különös képet nyújtott az a különben előkelő, szép, az ékszerektől ragyogó társaság, amely a világművész megbámulására gyűlt össze.

De tulajdonképpen nem a Liszt Ferenc hangversenyeiről akarok szólni, amelyek Jaşi városát lázba hozták, hogy a költők szonettekben dicsőítették a mestert s a román lapok, minő az Albina Românească, nem találtak szavakat, hogy kellően értékelhessék játékát.

Ezeken a hangversenyeken Liszt a magyar zenét nem domborította ki. A magyar zene csak ötletszerűen fordult elő, de így is oly lelkesedést váltott ki, hogy azt maga a mester is megbámulta.

Balş Alec, Moldova kincstárnoka, hatalmas, dúsgazdag bojár, Liszt Ferenc tiszteletére szalonjaiban összegyűjté Moldova főúri világát. Mikor a társaság együtt volt, belép az öreg Barb, a läutar, a hegedüs, hosszú görög kabátban, derekán összekötve övvel, báránybőr kucsmával, bocskorban, utána bandájának többi tagjai, hasonló öltözetben. Hosszú hajfürtjeik elfedték vállalkat; Barb hófehér hajzata dúsan omlott alá a fekete görög kabátra, mint a szénégető boksájára a hó; mellét szakállá egészen befedte, báránybőr kucsmája mélyen a homlokra húzva, hogy kétszeme alig birt kivillogni alóla, bőértelmet és élénkséget áruván el.

A jövevények kezeiket mellükre téve, a fényes társaság

előtt mélyen meghajolnak. Barb kedves ismerős volt a fényes társaság előtt, mert minden bojár felszökött ülőhelyéről s minden cocona mosolygott feléje, mintha valami Adonis lépett volna be a fényes szalonba. Hja, Barb mindenik cocona szívében támasztott valamely kellemes emléket a multból.

*

Balş bojár a moldovai nemzeti zenét akarta Lisztnek bemutatni. Az egész banda egy hegedűből, kobozból s valami flóta-féléből állott, pótolva itt-ott énekkel. Egy nemzeti indulóra kezdett. Különös keleti zene volt ez, mintha az embernek minden idegét csiklandoznák; mintha a hátgerincén hangyák motoszkálnának s ez az érzés csak akkor szűnik meg, amikor a zene elhallgat.

A fiatal bojárok kitünő borokkal telt ezüst serlegekkel fogadták a zenét s azokba szokás szerint aranyakat dobtak. A serlegeket Barb és társai fenéig ürítették ki, hogy a fenékről az arany, szájuk üregébe hullott, honnan aztán a zsebükbe került.

— Igyál, jó Barb! — mondták, — hadd menjen le a torokodon az arany is, megérdemled.

Liszt Ferenc bámulva hallgatta a román zenét; majd gyönyörködött a bojárok nagy melegségében, barátságában, amellyel zenészeiket megbecsülték.

Nicola Sturdza aztán azt mondá Barbnak:

— Húzd el nekünk „Tu îmi ziceai odată”... (Azt mondad nekem egykoron...)

Barb meghajtá magát s rákezdett egy dalra, amely az embert fiatalkori ábrándjaira emlékezteti, tele édességgel: itt-ott vadúl kitörve; a hegedű hurjai reszketnek s az éneklő Barb szemei megtelnek könnyel. Majd egy cigány dalba csap át s amikor vége volt a dalnak, mintha a szíve megkönnyebült volna.

A bojárok tapsoltak, Liszt a zsebébe markolt s aranyait a Barb poharába dobva, így szólt:

— Koccintsunk, Barb! S a zongorakirály poharát a Barb poharához érinté s fenéig kiürítette. A mester a mesterrel újra koccintott.

Liszt erre a zongorához ment, hogy bemutassa Barb előtt a maga tudományát s rákezdett a magyar nemzeti indulóra, a „Rákóczi“-ra.

A szalonban csendesség lett. A coconák a művész körül

csoportosultak; a bojárok a tölgyfabutorokhoz támaszkodva hallgatták a rendkívüli zenét, amely egy akkori lap szerint, néha úgy szólt, mintha az alvilág lényei tomboltak volna, majd a hangok úgy peregtek, mintha drága gyöngyök lettek volna.

Barb volt a legfigyelmesebb.

Mikor Liszt befejezte játékát, a bojárok tapsaitól rezgett a palota. Barb, kezében serleggel, Liszthez közelítve mondá:

— Visszaadom a kölcsönt, mester. Sokáig élj! s koccintott Liszttel. Aztán embereihez sietett s rágyújtott a magyar indulóra, eljátszta azt eleitől végig, az utolsó hangárnyalatig, híven és merészen.

Mindenki bámult, Liszt a legjobban: honnan vehette Barb ezt a rendkívüli emlékezőtehetséget. A bojárok büszkék voltak Barbra, s mikor az öreg serleget-serlegre üritett, hogy fel is vidámult, még csak akkor volt ő elemében, mintha szívének minden titkát és emlékét akarta volna kiönteni dalában. Szóval utólérhetetlen volt.

*

Ezek a kedves napok sokáig éltek Jasi művelt közönségének az emlékezetében.

Dr. Moldován Gergely.

A MAGYAR NÉPKÖLTÉS ZET FORRÁS AIHOZ.

A magyar népköltésre vonatkozó kutatás számos megoldásra váró kérdéseinek egyike a latin nyelvű *magyár*, illetőleg *Magyarországon divatban volt* barát- és deák-nóta kinccsel való vonatkozások megállapítása. Régi daloskönyvekben gyakran találkozzunk latin nyelvű komoly vagy vidám, néha dévaj nótákkal, melyeket a deákság mulatozás közben énekelt. Ezek egy része, még pedig nagy része épen a szerzetesi iskolákból való származásra utal. A deákság ajkáról rég kivesztek ezek a szájról szájra öröklődött latin nóták. Ma már nem igen hallani latin éneket a deákok ajkáról. De nem volna érdektelen, tudományos szempontból pedig épen hasznos és szükséges volna ezeknek a latin daloknak, — hogy úgy mondjam: latin népköltési termékeknek az összegyűjtése. Már azért is, mert jó részük a nép ajkán magyarul mint magyar népdal él

tovább. Ilyen eredetűnek gyanítom pl. a „Béborula, már el-
mula A nap fényes világa“ kezdetű dalt, melynek első két sora
egészen komoly, egyházi ének jellegű, hogy annál dévajabbul
vágjanak bele a következő sorok: „Gyere be rózsám, gyere
be stb.“ Azután a „Három fehér szöllőtöke, három fekete“
kezdetű nótát, melyhez — mint ismeretes — egész kis életkép
fűződik a deákéletből. Van szamosháti népdalgyűjtésemben
egy más változatokban is ismert vidám bordal, mely a kánai
mennyezőt éneklí meg: „Az igaz Messiás már eljött“ kezdetű.
Ennek latin eredetije dallamostól előkerült a *Kájoni kodex*ből,
melynek zenetörténeti adalékait Seprődi János ismertette. Első
sora: *Messias iam venit in mundum verus.* (Lásd: Irodalom-
történeti Közlemények, 1909: 292—93. lapján, hol az egész
latin ének közölve van.). Már Seprődi utalt e költeménynek
egy magyar változatára (Magyar Nyelvőr IV. köt. 89. lap).

A mult nyáron került birtokomba egy 1830-as évekbeli
nótáskönyv. Valamelyik pataki diák írta össze. Ennek 47. számú
dalában egy ma is élő népdalunk forrását találtam meg. A
latin szövegű dal a következő:

1. „Filia!

Vis habere rusticum?“
„Nolo pater, nolo mater!
Scio enim, quare.

Rustici

Semper sunt in agris
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est arandum.“

3. „Filia!

Vis habere militem?
„Nolo pater, nolo mater
Scio enim, quare.

Milites

Semper sunt in armis
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est bellandum.“

2. „Filia!

Vis habere docentem?“
„Nolo pater, nolo mater!
Scio enim, quare.

Docentes

Semper sunt in scholis
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita,
Semper est docendum.“

4. „Filia!

Vis habere monachum?“
„Nolo pater, nolo mater
Scio enim, quare.

Monachi

Semper sunt in claustris
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est orandum.“

5. „Filia!

Vis habere studiosum?
„Volo pater, volo mater!
Scio enim, quare.

Studiosi iuvenes

Semper sunt amabiles
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est iucunda.“

A latin eredetiben a szülők a parasztra, tanítóra, katonára, barátira és a diákra vonatkozólag kérdezik meg leányukat, de annak mindegyik ellen kifogása van, csupán a diákot fogadja szívesen.

Most pedig közlöm azon magyar népdalnak tőlem feljegyzett szatmármegyei változatát, mely e latin nótából származik:

1. Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek
A legszebbik ága!
Kéret, lányom, egy biró;
Elmégy-é hozzája?

„Jaj! anyám, a biró
Olyan, mint egy tál iró!
Nem én, nem én, nem biz én,
Nem megyek hozzája.“

2. Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek
A legszebbik ága!
Kéret, lányom, egy juhász;
Elmégy-é hozzája?

„Jaj! anyám, a juhász!
A bundáján . . . mász.
Nem én, nem én, nem biz én,
Nem megyek hozzája.“

3. Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek
A legszebbik ága!
Kéret, lányom egy diák;
Elmégy-é hozzája?

„Jaj! anyám, a diák
Olyan mint egy gyöngyvirág!
El én, el én, el biz én,
Elmegyek hozzája.“

Egy másik változatban a *diák* helyett a *paraszt* fordul elő;

„Jaj! anyám, a paraszt
Mindig jó buzát arat!
El én, el én, el biz én,
Elmegyek hozzája.“

Természetesen, itt nem fordításról van szó, csupán a téma vándorlásáról, mely a nép közé valamely deákos ember közvetítésével kerülhetett.

Dr. Csúry Bálint.